

13. Řecko-latinská syntax v globálním pohledu

Rychlý vzrůst aktivity v oblasti moderní syntaxe vyvolal zvýšený zájem i o řešení problémů v okruhu syntaxe obou antických jazyků, latiny i řečtiny. Vzájemné rozdíly mezi syntaxí latinskou a řeckou byly však dosud většinou řešeny jen na detailních případech. Jen výjimečně se lingvisté zabývali rozdíly mezi oběma skladbami globálnějším způsobem.

Autor této práce Antonín Bartoněk se v poslední době pokusil o globálnější komparační, či spíše konfrontační pohled na řecko-latinskou větnou syntax v referátech přednesených na dvou mezinárodních latinistických konferencích, a to v r. 2003 v Seville a v r. 2006 v Oxfordu — a na jejich základě tu nyní předestírá svůj vlastní pohled na řecko-latinskou syntaktickou realitu, který komplexně shrnuje výsledky úvah z většiny předešlých kapitol.

Náš závěrečný výklad započne konstatováním, že mezi konkrétními jevy řecké a latinské syntaxe je mnoho vzájemných paralel; některé z těchto paralel jsou již indoevropského původu, jako např. všeobecné paralelní rysy v systému i ve vnitřním členění jednotlivých slovních druhů. Mezi řeckou a latinskou syntaxí však existují i výrazné rozdíly. Některé z nich vzešly z postupně se zvětšujících diferencí na každé z obou stran od doby společného pozdně indoevropského soužití, jako např. určité rozdíly ve vývoji raného latinského a řeckého pádového systému nebo v přetvořeném systému slovesných způsobů v latině ve srovnání s řečtinou.

Východiskem našeho pohledu na řecko-latinskou větnou syntax bude v této shrnující kapitole závěrečný globální pohled na syntaktickou problematiku spojenou se dvěma výše analyzovanými výraznými nominálními inovacemi, vzniklými v syntaktickém okruhu indoevropského slovesa ještě na indoevropské půdě. Půjde jednak o polovětnou *deklarativní* konstrukci AcI a NcI (str. 33n., 113), speciálně po slovesech *dicendi* v latině a řečtině (nikoli tedy *volitivních infinitivních* vazeb po slovesech typu *iubeo, veto*), jednak o tzv. absolutní participiální vazby, které jsou doloženy v celé řadě raných fází různých indoevropských jazyků, avšak zpravidla v podobě rozmanitých, tj. nestejných pádových specifikací (str. 136n.). Tak máme vedle sebe, jak už víme, lokativ (a genitiv) absolutní v staré indičtině, lokativ absolutní i v staroíránské avestě, genitiv absolutní (a v omezené míře i akuzativ absolutní) v staré řečtině, ablativ absolutní v latině, dativ absolutní v gótsině, staré angličtině a staré horní němčině, ale i v staroslověnštině, staré češtině a litevštině, a pravděpodobně i v staroitalické oskičtině — a to porůznu vedle dalších obdobných participiálních vazeb, jako byl nominativ absolutní v pozdní řečtině i latině, např. v kronice řeckého autora Ioanna Malaly z 6. stol. po Kr. anebo v díle latinsky píšícího kronikáře Fredegara ze 7. století. Pozdně indoevropský původ absolutních participií je tedy doložen jejich zmíněným rozšířením v celé řadě starých indoevropských jazyků.

Ale i vazby akuzativu a nominativu s infinitivem po slovesech *dicendi* se zdají být dávného původu. Ukázali jsme již, že jsou doloženy už v mykénské řečtině, a to na jedné a téže pylské tabulce z 13. stol. př. Kr. obě dvě z uvedených infinitivních konstrukcí (srov. str. 110).

Latina přirozeně — ve srovnání s řečtinou — tak staré doklady vazby akuzativu s infinitivem po slovesech *dicendi* nemá. Znal jej již Plautus, ale už sám Plaut. Asin. 52 má místo vazby akuzativu s infinitivem i shora zmíněnou větu *s quod: equidem scio iam filius quod amet meus istanc meretricem e proximo Philaenium* („vždyť já již vím, že můj syn miluje tuhle nevěstku ze sousedství“). A P. Cuzzolin (1994:110–116) zjistil téměř neuvěřitelnou skutečnost, že potom v mezidobí čtyř dlouhých století od Plauta až po Tertulliana máme v zachovaných latinských spisech doloženy pouze tři doklady vedlejších vět *s quod, quia* ve striktně deklarativních větách po „pravých“ slovesech *dicendi* — jak to Cuzzolin na uvedeném místě výslovně zdůrazňuje —, tedy s vyloučením např. sloves *addendi, praetereundi, sciendi* atd. Tyto tři doklady vedlejších deklarativních vět se spojkami *quod, quia*, doložené za celá čtyři století místo polovětných konstrukcí akuzativu s infinitivem, jsou tyto: jedna pasáž z *Bellum Hispaniense* 36.1, pravděpodobně z r. 43 př. Kr., druhá z Petroniova spisu *Satyricon* 46.4 a třetí z Tacitových *Annálů* 3.4.4. (srov. výše str. 111).

Jak je tedy vidno, těšila se polovětná deklarativní vazba akuzativu (a nominativu) s infinitivem po slovesech *dicendi* zpočátku v obou antických jazycích značné oblibě. S tímto raným stavem — zdůrazněme však ihned — kontrastují ovšem pozdější tendence, které tento typ nominálních konstrukcí postupně, i když s určitými výkyvy, eliminovaly. U zmíněných infinitivních vazeb začalo docházet k určitému ústupu podstatně dříve na straně staré řečtiny. V ní se začínají místo deklarativních infinitivních vazeb objevovat vedlejší finitní věty uvozené spojkami ὅτι, ὡς již od 6. stol. př. Kr. Podle citovaného místa Y. Duhoux (2000:265) stoupá pak v klasickém období staré řečtiny poměrně rychle procento vedlejších finitních vět spolu s tím, jak si pravděpodobně řečtí mluvčí i řečtí autoři uvědomovali, že se finitními vazbami dají odstraňovat různé dvojznačné formulace (známé naopak jako velmi vítané v různých věštbách apod.), a jak lze vhodným způsobem rozlišit *objektivnější* odstín určitého výroku, zachycovaný pomocí finitní vazby se spojkami ὅτι, ὡς, od jeho *subjektivnějšího* zabarvení při užití vazby akuzativu (nebo nominativu) s infinitivem (tuto myšlenku přesvědčivě propracovala H. Kurzová 1968).

Existoval-li původně mezi oběma vazbami nějaký takový rozdíl — a ono se zdá, že opravdu existoval (dotvrzuje to převaha infinitivních vazeb po řeckých slovesech *putandi* (a rovněž po slovesech φημί, φάναί!) — určitě se tento rozdíl postupem času stíral, a to již asi v průběhu doby klasické. Uvedli jsme už výše, že podle zjištění Y. Duhoux postupně vzrostlo během sta let od cca r. 450 po cca r. 350 procento finitních vazeb s ὅτι, ὡς od 0 % u básníka Pindara — přes 40 % u historika Thúkýdida a přes 65 % ve filozofických dialozích Platónových — až po 95 % u řečníka Ísokrata. A z doby o devět století pozdější našel P. Helms

(1971–1972:376n.), jak již také víme, v jedné z knih byzantské kroniky Ioanna Malaly z 6. stol. po Kr. již pouhé 3 doklady infinitivní konstrukce po slovesech *dicendi* proti tamním 360 dokladům spojky ὅτι nebo ὡς s následujícím určitým slovesem.

Na rozdíl od řečtiny, v které ustupovaly infinitivní vazby postupně a po celou dobu antiky tu v podstatě vždy existovala možnost volba mezi infinitivem a finitní větou, latina právě naopak, jak jsme už řekli, nejprve po čtyři století zcela radikálně a téměř bez výjimky preferovala infinitiv, i když možná — jak soudil J. Herman (1995:105) — „závislé věty s *quod* nebyly asi *nikdy* v hovorové latině zcela nepřítomny“. V literárních dílech jsou ovšem opravdu po „pravých“ slovesech *dicendi* bezpečně doloženy až od 3. století po Kr., a to nejprve hlavně v křesťansky orientované latině (zvláště v novozákonní verzi zvané Vetus Latina /V. Väänänen, § 163; A. de Prisco 1991: 31 aj./), přičemž na druhé straně zůstávalo dosti silné poměrně značné zastoupení infinitivních vazeb po slovesech *dicendi* např. ještě zčásti u Tertulliana a v starších spisech Augustinových (nikoli ovšem v jeho Sermones). A podle J. Hermana (1989:135) nepřekračovala míra využívání finitních vět s *quod* hranici 20 % ještě ani ve spisku Peregrinatio Egeriae z počátku 4. století po Kr., jenž jinak proslul vysokým počtem hovorových latinských rysů.

Věty s *quod* byly však explicitnější, jednoznačnější a získávaly si i v latině postupně převahu. Podle Hofmanna-Szantyra (1965:354), jak jsme již rovněž uvedli, se sice nachází ve významném souboru náboženských textů ze 6. století, zvaném Vitae patrum monachorum, ještě 275 dokladů akuzativu s infinitivem po slovesech *dicendi* — ovšem proti dvojnásobnému počtu, tj. cca 530 dokladům vět finitních, uvozených spojkami *quod*, *quia*, *quoniam* (viz str. 111). I P. Stotz uvádí ve svém Handbuchu zur lateinischen Sprache im Mittelalter (1998:393nn.), že Řehoř Tourský v 6. století používal akuzativu s infinitivem čtyřikrát častěji než finitních vět a že Fredegar v 7. století tak prý činil dokonce 12× častěji, nicméně dny deklarativního akuzativu s infinitivem byly brzy nato v pozdní latině protorománských mluvčích už opravdu sečteny.

Pokud G. Calboli (2003:492) našel v italštině ještě ve 14. století zbytky takovýchto vazeb u Boccaccia, pak jich Boccaccio podle Calboliho záměrně ve svém Decameronu používal právě po vzoru latiny, aby tak charakterizoval vybraný jazyk některých výše postavených jednajících osob. Příklady z Boccaccia jsou uvedeny na str. 36.

Zatím jsme tedy v této kapitole sledovali vývoj latinských a řeckých infinitivních vazeb po slovesech *dicendi* od jejich indoevropské kolébky až do jejich protorománského konce. Rozdíl mezi latinou a řečtinou byl zde — opakuji — v tom, že starořecký vývoj byl plynulý, bez překvapivých výkyvů, kdežto spisovná latina se až do 3. století po Kr. úporně bránila nahrazování infinitivních konstrukcí vazbami finitními.

Nyní tedy přejdeme k druhému námi vytčenému problému, k absolutním participiálním vazbám v řečtině a latině. Řecký genitiv absolutní je jistě pozdně

indoevropského původu (R. Coleman 1989: *passim*) a je doložen již u Homéra, i když ne ještě v tom rozsahu, jako v období klasickém. V tomto období tvořily již však podle Duhouxe (2000:308) genitivы absolutní např. v prvních dvou knihách Thúkýdidových celou desetinu, tj. 10 % doložených participiálních vazeb (řecký akuzativ absolutní byl ovšem daleko méně častý; u Thúkýdida to bylo jen 0,4 % doložených participií).

Jak jsme se stručně zmínili již výše (na str. 135), v r. 1982–83 jsme na FF MU v několika diplomových pracích uskutečnili srovnání řeckého genitivu absolutního, latinského ablativu absolutního a staroslověnského dativu absolutního, a to na vybraných textech z uvedených tří starých jazyků: Evangelium sv. Matouše, Listy k Římanům, Listy ke Korintským, Skutky apoštolské — a připojili jsme k nim vzájemné srovnání latinské a řecké verze Augustovy závěti (tzv. Monumentum Ancyranum).

Výsledky byly velmi zajímavé (srov. A. Dohnalová-Hadrová – I. Kröhnová – D. Tellerová, Absolutní participiální vazby v řečtině, latině a staroslověněštině, SPFFBU E 26, 1981, 97–103, a A. Dohnalová-Hadrová, The Greek Genitive Absolute and the Latin Ablative Absolute, in: Concilium Eirene XVI, ed. P. Oliva – A. Frolíková, Praha 1982 /1983/, vol. 2, 263–267). I když je řecké participium co do svých forem bohatší než latinské, rozsah výskytu absolutních participiálních vazeb byl větší na straně latiny; v latině bylo totiž zjištěno v uvedených textech 251 dokladů latinského ablativu absolutního proti 186 případům řeckého genitivu absolutního a přibližně stejnému počtu staroslověnského dativu absolutního. Zatímco staroslověnské doklady vykazovaly značnou míru závislosti na řeckém modelu, situace na straně latiny byla odlišná: latina si často vytvářela vlastní absolutní participiální vazby — zcela ve shodě s tím, jak se na straně latiny v raných stoletích našeho letopočtu dosti zřetelně zvyšovala obliba této polovětné konstrukce pro její konciznost.

Starší fáze využívání této konstrukce nebyly ovšem v latině tak bohaté. Vazba je sice doložena již u Plauta, ale většinou nestojí příliš daleko od syntakticky spojených ablativů *instrumenti, modi* apod.; srov. např. Plaut. Amfitruo 257 *velatis manibus orant*. Přitom užití participia přezentu tu bylo do značné míry omezeno na určité konkrétní ablativy, jako *praesente, absente, sciente* (srov. A. Scherer 1975:194). Již v této době se však začala ukazovat určitá výhoda absolutních konstrukcí, jak to správně postihl R. Coleman ve své studii s pozoruhodně pravdivým názvem „The Rise and Fall of Absolute Constructions: A Latin Case History“, 1989.

Už Plautus a Terentius totiž dovedli vhodně využít různých slovesných i jmenných syntaktických možností, které tyto vazby pro latinu nabízely. Uvedme např. syntaktické doplnění u Plauta, Bacchides 1070: *urbe capta per dolum* anebo u Terentia, Eunuchus 95: *orante, ut ne id faceret, Thaide*. Z pozdější doby pak viz např. Caes. Gall. 2.8.5 *duabus legionibus, quas proxime conscripserat, in castris relictis* nebo dokonce Liv. 4.16.6 *nec Etruscis, nisi cogentur, pugnam ituris* (s participiem futura).

Výtečný soubor statistických údajů nám poskytl o postupném kvantitativním vzrůstu latinského ablativu absolutního hlavně v průběhu 1. tis. po Kr. J. Müller-Lancé 1994 (1998), 413–423. Uvádí u každého zkoumaného autora, kolik ablativů absolutních je u něho doloženo vždy na desíti stránkách standardizovaného textu vybraného díla. Na str. 138n. jsou uvedeny výsledky; zde je stručně zopakujeme: Plautus: 2 až 3 doklady na 10 stranách; Cicero, *In Catilinam*: 6,3 dokladů; Cicero, *Tusculanae disputationes*: 7 dokladů; Sallustius, *Bellum Iugurthinum*: 14, 9; Caesar, *Bellum Gallicum*: 36,5; Vergilius, *Aeneis*: 12,3; Tacitus, *Agricola*: 31,1; *Peregrinatio Egeriae*: 20,5; *Historia Apollonii, regis Tyrii* (6. stol.): 34,5; Řehoř Tourský, *Vita* 87,8; *Vita S. Alexii* z 12. století: 25 případů.

Počet absolutních vazeb stoupá tedy už od Caesara a dosahuje vysokých hodnot zvláště na začátku druhé poloviny 1. tisíciletí. Ví se to i o dalším pozdním autoru — Fredegarovi ze 7. století, nemáme však o něm srovnatelné statistické údaje.

Konstrukce latinského ablativu absolutního byla pro svou konciznost vazba poměrně praktická. Srov. zvláště studii A. Moreno Hernández (1996:471–482), který v ní mimoto vyvrátil starší názor, že vazba ablativu absolutního nezanechala prakticky stopy v starší novozákonní verzi z 2. století, zvané *Afra Vetus*. Dnes se soudí, že rozdíl mezi touto starší verzí a *Vulgatou* nebyl ani v tomto ohledu, ba ani v jiných směrech, tak kontrastní, jak se dříve soudilo.

V každém případě však platí, že zejména po zjednodušení pozdně latinského pádového systému začala konstrukce ablativu absolutního mizet z užívání, případně počala splývat s formami tzv. nominativu absolutního, o němž už tu byla řeč (srov. J. Müller-Lancé 1998 a P. Molinelliová). Uveďme např. *Fredeg. Chr. 2.17 scriptio Romae dicta, inventa sunt CLVI milia hominum*.

Takovéto vazby daly pak v dalším období vzniknout různým analogickým, více či méně ustrnulým absolutním útvarům, které se porůznu (až dodneška) objevují v moderních románských jazycích, ale např. i v angličtině. Srov. španělské *terminada la guerra, el rey murió* = „když skončila válka, král umřel“, ale rovněž i anglické konstrukce typu *George being ill, we stayed at home* nebo citované italské typu *essendo Giorgio ammalato siamo rimasti a casa* = „poněvadž byl Jiří nemocen, zůstali jsme doma“. Většinou se však dnes těchto vazeb používá hlavně v jazyce psaném; v jazyce mluveném to bývají spíše různé frazémy, jako např. anglické *all things considered* či *generally speaking* anebo konec konců i souznačné české „všeobecně řečeno“.

Nicméně si vzpomínám, že jsem ještě před několika lety viděl v athénském autobuse nápis ve formě novořeckého genitivu absolutního jako výstražného upozornění pro cestující, ale bylo to napsáno v „čisté“, dnes už nepoužívané formě řečtiny, zvané *katarevusa*.

V našich předchozích výkladech jsme se zabývali dvěma výraznými syntaktickými inovacemi, které oba antické jazyky od svých indoevropských prapradědů „nadšeně“ přijaly, ale potom se jich začaly zbavovat, když se obě dvě vazby pře-

staly časem v hovorovém jazyce osvědčovat. Do dnešních románských jazyků ani do nové řečtiny již v plné míře nepřežily. Nicméně zvláště řečtina jako by tu byla „rozumnější“ než latina, odstraňovala vazby staré a zděděné rozvážněji a zbavovala se jich spíše postupně. Punc rozvážnosti však ztratila, když nakonec v balkánském jazykovém kotli pokročilého středověku či počínajícího novověku (společně s bulharštinou) zcela vypustila ze svého jazykového systému jako gramatickou kategorii sám celý infinitiv, jenž se takto doslova nedočkal konce turecké nadvlády. Zbyl po něm dodnes jen drobný pozůstatek v opisném novořeckém perfektu ἔχω γράψει (tedy ἔχω „mám“ + infinitiv aoristu, znějící původně γράψαι „napsat“) a mimoto se starý řecký infinitiv údajně zachoval ve dvou regionálních novořeckých dialektech, pontském v severním Turecku a kalabrijském v jižní Itálii (str. 31, 119).

Římský vývoj byl podstatně jiný. Latinští mluvčí se, aspoň v psaném jazyku, po několik staletí zcela striktně přidržovali po slovesech *dicendi* tradiční konstrukce deklarativního AcI a NcI. Teprve doba rozvíjejícího se křesťanství přinesla do této oblasti latinské syntaxe změnu. A tak se v latině postupně místo polovětné vazby akuzativu s infinitivem začaly prosazovat obsahové finitní věty s *quod, quia, quoniam*. Ale brzy poté se v ní naopak za Řehoře Tourského a Fredegara na čas mimořádně rozmohla na úkor finitních vět příslovečných jiná polovětná vazba, totiž ablativ absolutní, ale i tento výkyv latinští mluvčí časem zvládli, zejména poměrně rychle v hovorovém jazyce.

Vedle infinitivů a participií existuje v antických jazycích ještě další typ polovětných konstrukcí vhodných pro srovnávání; jde o konstrukce se slovesnými substantivy a slovesnými adjektivy (kromě participií). Někdy je ovšem obtížné vést jednoznačnou hranici mezi slovesnými adjektivy a normálními participií, která jsou v podstatě také slovesná adjektiva. Lze to vidět, srovnáme-li řecké slovesné adjektivum παιδευτός „vychovatelný“ s latinským participiem perfekta pasíva *educatus* „vychovaný“, přičemž obě formy jsou téhož původu. Nebo anglické slovo *writing* či *reading* může být chápáno jako 1) normální substantivum nebo adjektivum (např. ve spojení *writing and reading* „psaní a čtení“ nebo v sousloví *reading matter* „věc ke čtení“), či jako 2) participium přezentu (např. *a reading school-boy* „čtoucí školák“), anebo jako 3) tzv. „gerund“ (např. *a master in writing short epigrams* „mistr v psaní krátkých epigramů“). Anglické *writing* jako 1) selektuje tzv. *of-frázi* (*the writing of the book*), jako 3) však selektuje akuzativ (*a master in writing short epigrams*). Jako 1) konkuruje s adjektivy, jako 3) s adverbii.

Pochopitelně i infinitivy jsou od původu pádové tvary slovesných substantiv, jak jsme ukázali již na str. 109. A v latině máme vedle infinitivů navíc ještě i dvě tzv. supina, tj. dvě další izolované pádové formy, odvozené od defektivních (neúplných) u-kmenových slovesných podstatných jmen: a) tzv. supinum I. na *-tum* a supinum II. na *-tū/-tuī*.

Pod názvem slovesná substantiva a adjektiva máme ovšem v latině především na mysli následující dvě konkrétní nominální formy, *gerundium* a *gerundi-*

vum, o jejichž vznik se pravděpodobně Římané zasloužili společně s jinými Italy a jejichž vzájemný vztah je dodnes předmětem živých diskusí.

Latinské gerundium, v archaické latině bohatěji doložené nežli gerundivum, bylo slovesné substantivum typu *laudandi*, *-o*, *-um*, *-o*, přičemž neexistující formy nominativu a nepředložkového akuzativu byly zastupovány aktivním infinitivem. Latinské gerundivum vykazovalo tak ze syntaktického hlediska vyšší míru slovesných charakteristických rysů ve srovnání s plně skloňovatelnými slovesnými substantivy typu německého „das Lesen“, anglického „the reading č. 1“, anebo i českého podstatného jména slovesného „četba“ (vedle „čtení“) — avšak ke konečnému úspěchu chyběl zřejmě gerundiu poslední krok, totiž zformování řádného paradigmatického nominativu a bezpředložkového akuzativu. V tomto ohledu řečtina již někdy v raných fázích 1. tisíciletí př. Kr. předstihla latinu tím, že si nejprve vytvořila člen určitý, s jeho pomocí časem substantivovala infinitiv a skloňováním pouhopouhého členu středního rodu *τό* s neměnným infinitivem jako *γράφειν* si nakonec vytvořila paradigma jednodušší, než je naše české substantivum verbální *čtení/četba* i německé *das Sitzen/die Sitzung*. Bohužel pak to všechno přišlo vniveč, když řečtina ve své byzantské fázi ztratila infinitiv jako gramatickou kategorii, počítaje v to i zpodstanělé, klasické řecké předložkové infinitivní vazby typu *διὰ τὸ γράφειν* nebo *ἕνεκα τοῦ γράφειν* „pro psaní, kvůli psaní, aby někdo psal“.

Latinské gerundivum bylo naopak slovesné adjektivum, nesoucí specifické zabarvení nutnosti a rozšířené hlavně v latině klasické (u Cicerona bylo napočítáno 2048 gerundiv proti 1020 gerundiím /Hofmann-Szantyr 1965:369/). Latinská gerundivní konstrukce *laudandus* est je vlastně gramatikalizovaná nutnostní forma, která znamená „má, musí být chválen“ a je dosti blízká negramatikalizovanému *laudabilis est* nebo *laude dignus est* „je chvály hoden“. Byla to perifrastická konstrukce, která ovládla na řadu století sémantické pole nutnosti v klasické latině — vedle starého *necesse est* „je třeba“ a postupně silícího *debeo* (původně složenina od slovesa *habeo*, totiž *de-habeo*) „nemám, postrádám, jsem dlužen, musím“ — ale do románských jazyků nepřešla pro svou skladebnou komplikovanost a pro omezení výskytu formace *laudandus sum* na slovesa přechodná. Gerundivní vazby začaly totiž sloužit u přechodných sloves jako substitute konstrukcí gerundijních, což vedlo k vzniku sofistikovaných gerundivních konstrukcí typu *epistulis scribendis discimus* místo gerundijní vazby *scribendo epistulas discimus*. Takové konstrukce působí pěkně latinsky, ale neměly velkou naději, aby se udržely v hovorové rovině právě vznikajících románských jazyků — asi tak jako se při přechodu do románských jazyků neudržely vazby deklarativního akuzativu a nominativu s infinitivem. Není divu, že se např. itaština nevrátila ke gerundivu, když se v ní časem vedle modálního slovesa „dovere“ začal ukazovat prostor pro jiný způsob vyjadřování nutnosti, a tak zde italský jazyk sáhl vedle formace s modálním slovesem „dovere“ v podobě *loro devono essere puniti* „oni musí být potrestáni“ k vazbě s modálním slovesem „andare“ v podobě *loro vanno*

puniti /od slovesa *andare* „jít“/ a ve významu „mají být potrestáni“ — na rozdíl od *loro vengono puniti* /od slovesa *venire* „přicházet“, tj. „jsou trestáni“.

I stará řečtina měla dvě slovesná adjektiva; obě jsou doložená již v mykénštině (str. 152). První z nich je citovaný již typ παιδευτός „vychovatelný“, tj. slovesné adjektivum s odstínem možnosti, schopnosti; v řečtině je toto slovesné adjektivum daleko méně frekventované než jeho latinský morfologický ekvivalent „educatus“, plnicí v latině funkci participia perfekta pasiva.

Druhé slovesné adjektivum má podobu παιδευτέος — s odstínem nutnosti, podobně jako tomu bylo v případě latinského gerundiva „educandus“. Toto adjektivum má v řečtině ještě šestkrát nižší frekvenci než παιδευτός; je také méně časté než latinské gerundivum a proti tamnímu většinovému typu „educandus sum“ je v řečtině, jak již víme, z 85% doloženo v neosobních vazbách typu παιδευτέον ἐστί.

V řečtině tedy neexistují ani gerundia ať latinského či románsko-anglického typu ani plně skloňovaná slovesná substantiva jako v němčině nebo v češtině. Vyvinulo se tam však praktické slovesné substantivum v podobě substantizovaného infinitivu (event. i jednotlivých časů a slovesných rodů) se členem určitým v neutru (např. τὸ γράφειν). Jeho praktičnost je dána specifickými rysy, uvedenými na str. 118, jež lze na tomto místě ještě poněkud rozvést takto:

- a) Skloňuje se jen substantivizující člen určitý (ve všech pádech jednotného čísla).
- b) Všechny čtyři pády mohou být prosté: nominativ τὸ ... ve funkci podmětu, genitiv τοῦ ... ve funkci účelové věty („aby ...“), dativ τῷ ... hlavně ve funkci *dativu commodi* nebo *lokativu respectus*, akuzativ τὸ ... ve funkci přímého předmětu.
- c) Infinitiv ve funkci podmětu nebo přímého předmětu zůstává mnohdy bez členu.
- d) Nepřímé pády (gen., dat., akuz.) mají často podobu rozmanitých pádů předložkových (ἐνεκα τοῦ, ἅμα τῷ, διὰ τό, εἰς τό atd.).
- e) Infinitivy substantivizované určitým členem mohou být atributivně dále rozvíjeny přídatnými adverbialními nebo participiálními výrazy, nebo i krátkými příslovečnými větami.

Pro srovnání podobně i italský substantivizovaný infinitiv typu *eseguire* „provádět“ ukazuje sice morfologii infinitivu, ale syntax a) *substantivní* (spojení se členem, posesivem a adjektivem nalevo /v levé valenci/), b) *verbální* (spojení s akuzativním objektem a adverbii napravo /v pravé valenci/).

Nutno ovšem znovu zdůraznit, že konstrukce řeckého substantivizovaného infinitivu není ještě v plné míře doložena v řecké epické poezii (např. u Homéra). První bezpečné případy se objevují až v archaické lyrice a v raném attickém dramatu. Aischylos má doloženo 19 dokladů určitého členu τὸ + NOM., resp. 27 dokladů s τὸ + AKUZ., a jen 2 × 2 doklady prostých pádů s τοῦ, resp. s τῷ, kdežto Sofoklés je první skladatel dramatu, který již používá i předložkových

pádů zpodstatnělého infinitivu. Infinitivy perfekta a mediopasivní infinitivy jsou jen velmi řídké: srov. např. A. A. 941 τοῖς δ' ὀλβίοις γε καὶ τὸ νικᾶσθαι πορέπει „lidem šťastným i porážka sluší“. Ještě méně časté a k tomu pozdější jsou infinitivy futura (od doby Thúkýdidovy).

V ptolemaiiovských papyrech nacházíme poměrně hodně dokladů jak prostého substantivizovaného infinitivu v genitivu a dativu, tak i zpodstatnělých infinitivů předložkových. Počínaje Septuagintou může stát genitivní τοῦ i před infinitivem s jakoukoli funkcí (Schwyzer-Debrunner 1950:372), podobně jako se dnes objevuje v angličtině často *to* + infinitiv nebo v němčině *zu* + infinitiv (zde jde ovšem o původní germánskou předložku *to*, resp. *zu*, nikoli o člen určitý *tó* jako v řečtině).

Dodejme znovu, že byzantský kronikář Ioannés Malalas (6. stol.) napočítal v 13. knize svého díla vedle 48 dokladů finitních vět s účelovými spojkami ἵνα, ὅπως 83 ekvivalentních infinitivních vazeb se zpodstatnělým infinitivem předložkovým (s διὰ τό, εἰς τό, ἐπὶ τό, ἔνεκα τοῦ, πρὸς τό) a 30 případů prosté genitivní vazby τοῦ + infinitiv (srov. str. 119). Nicméně tento zdárný vývoj infinitivu vyústil nakonec, jak již víme, v jeho totální eliminaci.

Latina podobné infinitivní vazby neměla, neboť si nevytvořila určitý člen, měla pouze gerundium — bez dotvořeného nominativu a bezpředložkového akuzativu. Určité tendence k vzniku členu lze podle badatelů pozorovat již v spisku Peregrinatio Egeriae, samotný jeho vznik je však asi až záležitost raně románská. Románské jazyky mají vesměs bohatou škálu infinitivních vazeb, zejména volitivního charakteru. Snad ještě ve větší míře to platí o jazycích germánských, podstatně méně však o češtině.

K samotné latině nutno dodat, že se jistá snaha nahradit v latině absenci plnohodnotného jmenného substantiva verbálního skrývá pod participiálními vazbami typu *ab urbe condita* „po/od založení města“. Srov. např. větu *Sicilia amissa Hannibalem angebat* „Ztracená Sicílie trápila Hannibala = Ztráta Sicílie trápila Hannibala“ (srov. str. 138).

V latině jde o jev dosti často doložený, od původu snad opravdu latinský, kdežto řecké paralely jsou spíše ojedinělé, některé z nich asi vytvořené podle latinského modelu.

Závěrem lze říci, že latinskou syntax je možno — v protikladu k syntaxi řecké — charakterizovat v okruhu jmenných tvarů slovesných, vytvářených v podobě ekvivalentů finitních vět, třemi následujícími tendencemi:

1. V klasické době vývoje latiny se po dlouhou dobu prosazovalo téměř neomezeně udržování staré indoevropské konstrukce akuzativu (a nominativu) s infinitivem po slovesech *dicendi* — proti řečtině, v níž se brzy prosadila volba mezi touto vazbou a finitními větami obsahovými.

2. Zděděné indoevropské absolutní participiální konstrukce vyústily v pozdní latině dočasně do extrémního prosazování vazby ablativu absolutního — proti umírněnému šíření analogického řeckého genitivu absolutního.

3. Latina měla zvláštní tendenci vytvářet nové, zcela specifické nominální podoby jmenných tvarů slovesných (např. gerundium a „gerundijní“ formy gerundiva) — proti jednoduchým, ale velmi praktickým vazbám řeckého substantivizovaného infinitivu.

Tyto tendence však postupně zeslábly v pozdní hovorové latině na cestě k vzniku románských jazyků; zde akuzativ (a nominativ) s infinitivem zanikl úplně, latinský ablativ absolutní přešel v románských jazycích do příležitostných obrátů knižního charakteru nebo do ustrnulých idiomatických frází. A gerundium i s gerundivem buď úplně zmizelo z užívání, či v podobě ablativu gerundia na *-ndo* převzalo funkci nesklonného participia přítomného (např. ve španělštině, italštině, portugalštině atd.). Srov. již citované rčení *Gutta cavat lapidem non vi sed saepe cadendo*. — Dodejme znovu pro srovnání, že i v byzantské i nové řečtině funguje jako participium přítomného nesklonný akuzativ plurálu v podobě např. γράφοντας „píšící“.

Latinská větná a polovětná syntax je tedy do značné míry charakterizována sledem nominálních experimentů, které mají svůj původ v dávných dobách, ale které časem vymizely z latinského jazyka, protože se neosvědčily. Vývoj řecké syntaxe byl v této oblasti v starověku méně dramatický; mezi výraznějšími změnami tu lze uvést např. úplné vymizení optativu jako slovesné kategorie. K větším změnám došlo až za byzantského období a v raném novověku, kdy se v souvislosti s působením širších balkánských vlivů vytratil z novořeckého slovesného systému infinitiv a ze jmenné paradigmaticky dativ a kdy nastala redukce i v oblasti participií.

Nejnověji se pak badatelé, kteří se zabývají otázkami starořecké nebo latinské syntaxe za pomoci moderních lingvistických metod, začínají pouštět do řešení některých, dosud málo zpracovaných oblastí skladby antických jazyků. Zmínky si zaslouží — vedle citované již H. Kurzové — např. R. Coleman; ten ve své stati *Greek Influence on Latin Syntax*, TPS 1975:101–156 upozornil na celou řadu dílčích komparačních aspektů řecko-latinské syntaxe, zralých k hlubší analýze. A pozornost si zejména zaslouží i množící se rozborů na bázi nových metodologických syntakticko-sémantických přístupů, jako např. problematika gramatikalizace, zvláště nadějná k řešení v okruhu obou antických jazyků vzhledem k rozsáhlému chronologickému rozměru jejich písemného doložení, zejména v případě řečtiny, a v neposlední míře i otázky jazykové modality v staré řečtině, jimž jsme v této práci věnovali zvláštní pozornost a poskytli značný prostor pro jejich prohloubené pojmání hlavně v oblasti tzv. epistémické modality. Té byla věnována celá rozsáhlá 12. kapitola této knihy, jež takto pravděpodobně představuje dosud zatím nejdůkladnější rozbor epistémické modality v staré řečtině vůbec.